

Migracje wielokrotne w Europie: polscy migranci w Wielkiej Brytanii, Holandii, Irlandii i Niemczech¹

BARBARA JANCEWICZ²

ORCID: [0000-0003-2636-872X](https://orcid.org/0000-0003-2636-872X)

JUSTYNA SALAMOŃSKA

ORCID: [0000-0003-1268-342X](https://orcid.org/0000-0003-1268-342X)

Ośrodek Badań nad Migracjami
Uniwersytet Warszawski

Tradycyjnie badania nad migracjami dotyczyły jednokierunkowych przepływów ludności z kraju pochodzenia do poszczególnych krajów pobytu. Niewiele badań wybiegało poza te ramy, głównie z powodu ograniczonego dostępu do danych. Celem tego artykułu jest szersza analiza, odnosząca się do migracji wielokrotnych, to jest sekwencji migracji, powrotów i powtórnej migracji, w szczególności do kolejnych krajów docelowych. Jest to możliwe na podstawie danych pochodzących z sondażu Narodowego Banku Polskiego na temat polskich migrantów mieszkających w Wielkiej Brytanii, Holandii, Irlandii oraz Niemczech w 2016 roku. Analizując wyniki tego sondażu szacujemy, że migranci wielokrotni stanowią około 11% wszystkich polskich migrantów. Porównujemy profil polskich migrantów wielokrotnych z profilem pozostałych migrantów oraz dokonujemy porównań wewnątrz grupy migrantów wielokrotnych. Odnajdujemy pewne podobieństwa pomiędzy profilami migrantów wielokrotnych w czterech krajach. Równocześnie wskazujemy jednak, że nie jest to

¹ Niniejszy artykuł powstał w ramach współpracy dwóch projektów finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki (NCN): 'W poszukiwaniu teorii migracji wielokrotnych. Ilościowe i jakościowe badanie polskich migrantów po 1989 roku' (SONATA BIS, ID: 2015/18/E/HS4/00497) oraz 'Wpływ akumulacji własności przez migrantów ekonomicznych na ich mobilność i integrację: Polscy migranci w krajach Unii Europejskiej i w Australii' (OPUS, ID: 2015/19/B/HS4/00364). Chciałybyśmy również podziękować Narodowemu Bankowi Polskiemu za udostępnienie danych do badań naukowych, oraz Agacie Górny, Sabinie Toruńczyk-Ruiz, Aleksandrze Winiarskiej, Oldze Czeranowskiej, Adriannie Drozdowskiej oraz Marcie Kluszczyńskiej za uwagi i sugestie do pierwszych wersji artykułu.

² Kontakt: b.jancewicz@uw.edu.pl

grupa jednorodna, prawdopodobnie ze względu na zróżnicowane mechanizmy selekcji do różnych krajów docelowych. Ponadto przedstawiamy kierunki geograficzne migracji wielokrotnych Polaków oraz wskazujemy na dominującą rolę krajów Unii Europejskiej dla tych migracji.

Słowa kluczowe: migracje wielokrotne, migracje Polaków, Unia Europejska

Multiple migrations in Europe: Polish migrants in the United Kingdom, the Netherlands, Ireland and Germany

Traditionally, research on migration studied one-directional flows of people occurring between the country of origin and a single destination country. Few studies go beyond this framework, mainly due to limited access to data. The aim of this article is a broader analysis of multiple migration, i.e. migration sequences, returns and re-emigrations, in particular to next destination countries. This is made possible thanks to the National Polish Bank survey of Polish migrants residing in the United Kingdom, the Netherlands, Ireland and Germany in 2016. Analysing the results of this survey, we estimate that multiple migrants constitute around 11 % of all Polish migrants. We analyse the profile of Polish multiple migrants, as opposed to other migrants, and we compare the profile of multiple migrants in various countries. We find some similarities in the profiles of multiple migrants in the four countries, however this is not a homogeneous group, probably due to various selection mechanisms operating for the destination countries involved. In addition, we describe the destinations for multiple migrations of Poles and we point to the dominant role of the European Union Member States as destinations.

Keywords: Multiple migration, Polish migration, European Union

Wstęp

Migracje Polaków stanowią i stanowiły inspirujący materiał do analiz dla szerokiej rzeszy badaczy. Marek Okólski (2001) wprowadził do literatury pojęcie „migracji niepełnych” w odniesieniu do Polaków, którzy w okresie transformacji ustrojowej angażowali się w cyrkulacyjną mobilność między obszarami peryferyjnymi Polski i Zachodu. Z kolei Godfried Engbersen i Erik Snel (2013) – na przykładzie migracji Polaków – użyli terminu „płynnej migracji” (*liquid migration*) do opisu nowych wzorów migracyjnych po rozszerzeniu Unii Europejskiej (UE) w 2004 roku, odnosząc się do tymczasowości migracji, jej „niewidoczności”, ekonomicznych motywacji, legalności pobytu (ale niekoniecznie legalnego statusu zatrudnienia), zindywidualizowanego charakteru oraz możliwości dalszych migracji, również do innych krajów. Charakterystyczna dla migracji płynnych była zauważona również przez Johna Eade’a, Stephena Drinkwatera i Michała Garapicha (2007) „intencjonalna nieprzewidywalność” (*intentional unpredictability*) i wyrażana przez migrantów gotowość do zmiany kraju docelowego.

Od ponad dekady badacze, między innymi na łamach „Studiów Migracyjnych – Przeglądu Polonijnego”, śledzą nowe migracje Polaków do „starych” krajów Unii Europejskiej (UE-10). Powstałe analizy poruszają takie tematy jak różne motywacje

kryjące się za tymi migracjami (Krings et al. 2013; Luthra et al. 2018), transnarodowe praktyki i identyfikacje (Bell i Bivand Erdal 2015), strategie migracyjne w obliczu kryzysu ekonomicznego (Janicka i Kaczmarczyk 2016) czy trwałość i motywacje powrotu do kraju pochodzenia (Fihel i Górny 2013; Dziegłowski 2019). Zarówno przegląd o stanie badań empirycznych nad migracjami w Polsce (Horolets et al. 2018), jak i bardziej teoretyczne analizy dotyczące stanu wiedzy o migracjach Polaków (np. Goździak i Pawlak 2016) podkreślają płynny charakter migracji Polaków. Swoistą niszą badawczą wciąż pozostają jednak wzory migracyjne Polaków. Istniejące badania na ten temat często koncentrują się na migracjach sezonowych lub cyrkulacyjnych, które dotyczą wyjazdów do jednego kraju, np. Niemiec (np. Kępińska 2008). Takie ujęcie pomija jednak zjawisko migracji wielokrotnych, którym zajmujemy się w niniejszym artykule. Migranci wielokrotni to tacy migranci, którzy nie osiadają na stałe w krajach docelowych, lecz decydują się na kolejną migrację. W naszej analizie proponujemy zatem inny środek ciężkości niż dotychczasowe studia nad migracjami Polaków po 2004 roku, w przeważającej mierze analizujące jednokierunkową mobilność z Polski do poszczególnych krajów pobytu (z wyjątkami, np. Krings et al. 2013; Main 2014). Poszerzamy zatem perspektywę obserwacji migracji Polaków, wskazując na Unię Europejską jako przestrzeń krążenia polskich migrantów.

W poniższej analizie kładziemy nacisk na migracje w ramach krajów Unii Europejskiej jako obszaru swobodnego przepływu obywateli państw członkowskich, uatwiającego migracje i re-migracje, z jednego kraju docelowego do kolejnego. W kolejnych częściach oferujemy przegląd literatury dotyczący selektywności migracji wielokrotnych w porównaniu do pozostałych typów migracji. Następnie przedstawiamy analizę danych pochodzących z sondażu przeprowadzonego dla Narodowego Banku Polskiego (NBP) w 2016 roku wśród polskich migrantów mieszkających w Wielkiej Brytanii, Irlandii, Holandii i Niemczech. Analiza ta pozwala nam naszkicować skalę zjawiska migracji wielokrotnych, jego selektywność oraz zasięg geograficzny.

Kim są migranci wielokrotni?

Ewa Kępińska (2008: 65–66), chcąc zdefiniować migracje sezonowe, zaczyna od podziału migracji na długie i krótkie. Wśród krótkich wyróżnia migracje jednorazowe i wielokrotne, a wielokrotne dzieli na cyrkulacyjne i sezonowe. Migranci cyrkulacyjni i sezonowi migrują więcej niż raz, ale wciąż do tego samego kraju. Migranci, którzy przenoszą się więcej niż raz, ale do różnych krajów, nie zostali w tej typologii uwzględnieni. Ponieważ migracje wielokrotne do tego samego kraju mają już swoje specyficzne nazwy, to jest migracje sezonowe, migracje cyrkulacyjne, **w niniejszym artykule pojęcie migracji wielokrotnych ograniczamy do osób, które migrowały więcej niż raz i więcej niż do jednego kraju (poza krajem pochodzenia).**

Sekwencje migracji wielokrotnych mogą być różne. Migranci mogą wyjechać z kraju pochodzenia do jednego kraju, a potem przenieść się do kolejnego. Mogą też wyjechać z kraju pochodzenia, powrócić do niego, a następnie wyjechać ponownie do innego kraju niż poprzednio. Pobyty w każdym z krajów mogą być różnej długości, a migracje te mogą obejmować węższe lub szersze ramy geograficzne (wewnątrz- lub międzykontynentalne) (Salamońska 2017).

Migracje w ogóle, w tym migracje wielokrotne, odbywały się od wieków (np. Pilch 1984; Walaszek 2007; oraz Nowicka i Cieślińska 2005 w odniesieniu do Romów). Jednak mimo powszechności zjawiska migracji wielokrotnych, temat ten nadal stanowi niszę w badaniach migracyjnych. Dopiero w ostatnich latach zaczęły pojawiać się analizy dotyczące *explicitie* migracji wielokrotnych. Podobnie jak w literaturze polskiej, w literaturze zagranicznej nomenklatura związana z migracjami wielokrotnymi dopiero jest rozwijana. Na przykład Izabella Main (2014) opisuje Polki w Hiszpanii i ich „powtórne migracje” (*repeat migration*). Ruxandra Ciobanu (2015) odnosi się do trajektorii wielokrotnych (*multiple*) migracji Rumunów w Portugalii, gdy opisuje migrantów, którzy zmieniają kraje pobytu. Inne określenia na różne formy migracji wielokrotnych to „migracje potrójne” i „poczwórne” (*thrice, quadruple*, Bhachu 2015), migracja powrotna (*remigration*, Hugo 2008), migracja pośrednia (*indirect migration*, Hugo 2008), migracja etapami (*stepwise migration*, Paul 2011, 2017) czy podobne pojęcie *go-stop-go mobility*, którego używa Aga Szewczyk (2016) opisując strategię mobilności Polaków w Wielkiej Brytanii.

Zajmowanie się migracjami wielokrotnymi przesuwają środek ciężkości z myślenia o korytarzach mobilności (łączyjących kraj pochodzenia z jednym krajem pobytu) na myślenie o skupiskach krajów, które są połączone przez trajektorie migracyjne migrantów wielokrotnych. W ramach jednej z analiz na poziomie makro, wykonanej na podstawie danych pochodzących z serwisu społecznościowego Google+, zbadano triadę krajów połączonych przez trajektorie migracyjne, ale nie było możliwości różnicowania sekwencji historii migracyjnych (Messias et al. 2016). Autorzy tej analizy doszli do wniosku, że na podstawie danych o korytarzach przepływów pomiędzy jedynie dwoma krajami nie ma możliwości wnioskowania o przepływach pomiędzy triadą krajów. Sugeruje to, że migracje wielokrotne są jakościowo inne od pozostałych. W obrębie Unii Europejskiej w cytowanym badaniu wskazano na dużą liczbę przepływów w obrębie triady krajów obejmującej Hiszpanię, Francję i Włochy, krajami podobnymi pod względem językowym i kulturowym. To prowadzi nas do wniosku, że (może też w szerszym zakresie niż tych trzech krajów) swoboda przepływu osób pomiędzy krajami Unii Europejskiej może obniżać koszty migracji, zarówno tej pierwszej, jak i kolejnej, do innego kraju. Dodatkowo powtórne przepływy migracyjne mogą ułatwiać stosunkowo niewielkie odległości między krajami, podobne języki, których używa się w tych krajach, oraz sieci migracyjne.

Selektywność migracji wielokrotnych i pozostałych migracji

Teorie selektywności migracji mają za zadanie porównanie charakterystyk migrantów i nie-migrantów. My w niniejszym artykule analizujemy selektywność wewnątrz grupy migrantów: czy, a jeśli tak, to jak migranci wielokrotni różnią się od pozostałych migrantów? Istniejąca literatura sugeruje, że migranci wielokrotni mogą posiadać więcej zasobów ekonomicznych (pozycja na rynku pracy, kwalifikacje, zarobki) i społecznych (sieci społeczne) niż pozostali migranci. Przykładowo Ayumi Takenaka (2007) i Kumar Agrawal (2016) pokazali, że migranci wielokrotni w Kanadzie i USA często byli lepiej wykształceni, lepiej znali język kraju docelowego, i mogli mieć lepszą pozycję na rynku pracy. Te wyniki nie są jednak jednoznaczne – wpływ na lepszą pozycję migrantów wielokrotnych w kraju docelowym mogą mieć także inne zmienne, takie jak czas przyjazdu do kraju docelowego, kraj urodzenia czy poprzednie kraje pobytu. Ponadto różne mechanizmy selekcji sprawiają, że różni migranci trafiają do różnych krajów docelowych.

Dodatkowo migracja wielokrotna może stanowić dla jednostki strategię lepszego wykorzystania swoich możliwości. I tak, w kontekście szwedzkim, Lena Nekby (2006) opisuje, jak dla wysoko wykwalifikowanych migrantów powtórna migracja może być wyborem, który pozwala na większy zysk z posiadanych kwalifikacji niż w egalitarnej Szwecji. Inni migranci mogą wybrać ponowną migrację, by skorzystać z lepszych możliwości kariery dostępnych w innych krajach (Ryan i Mulholland 2014). Podobnie trajektorie migracji wykwalifikowanych pracowników z Chin i Indii, którzy wyjeżdżają z Australii w celu rozwijania kariery, są analizowane w kategoriach „ruchomych schodów” (*escalator migration*), czyli ciągłego podnoszenia swoich możliwości zawodowych w wyniku kolejnych migracji (Hugo 2008). Z drugiej strony to osoby, które nie posiadają różnorodnych zasobów, mogą być zmotywowane do kolejnej migracji, by szukać lepszej przyszłości w innym kraju. Anju Mary Paul (2011, 2017) opisuje migracje etapami w obrębie sektora prac domowych. Migranci z Filipin – głównie kobiety – akumulują oszczędności, umiejętności i referencje od pracodawców, by ostatecznie dotrzeć do kraju usytuowanego najwyżej w ich subiektywnej hierarchii krajów (często w obrębie świata zachodniego), w których chcieliby mieszkać. Jak wskazują statystyki dla migrantów z Europy Środkowej i Wschodniej pewne kraje UE-10 są celem migracji częściej niż inne, co sugeruje działanie podobnych mechanizmów tworzenia subiektywnych hierarchii krajów docelowych.

Po przystąpieniu Polski do UE stopa bezrobocia w Polsce była wyższa, a zarobki niższe niż w krajach „starej” Unii, więc z ekonomicznego punktu widzenia migracja do tych krajów była dla wielu Polaków opłacalna. Jednak chociaż motywacje ekonomiczne czy dotyczące kariery mogą być ważnym bodźcem do pierwszej i kolejnych migracji, badania nad poakcesyjnymi migracjami Polaków do UE wskazują, że oczekiwania migrantów dotyczą również sfer życia poza pracą, to jest lepszego stylu życia, samorozwoju etc. (Krings et al. 2013). Migracje wielokrotne, jak każde inne migracje,

mogą być wynikiem motywacji ekonomicznych, rodzinnych, edukacyjnych czy innych, a nawet kombinacją wielu tych czynników równocześnie. Różnica polega na tym, że dla migracji wielokrotnych każda kolejna mobilność może być motywowana innymi czynnikami, zależnie od płci, wieku, sytuacji rodzinnej, etapu w cyklu życia.

Współczesna emigracja z Polski w ramach Unii Europejskiej

Unia Europejska wydaje się żyznym gruntem dla rozwoju zjawiska migracji wielokrotnych. Posiadacze paszportów krajów UE mogą mieszkać, pracować i uczyć się w innych krajach UE na takich samych zasadach jak obywatele tych krajów. Dodatkowo migracje pomiędzy krajami UE mogą się rozwijać dzięki nowym technologiom komunikacji i transportu. Na przykład rozwój migracji z Polski na Wyspy Brytyjskie postępował wraz z rozwojem siatki lotów tanich linii lotniczych, łączących teraz nie tylko główne metropolie, ale również prowincje. Taka siatka służy nie tylko turystom, ale też migrantom (Dobruszkes 2009; Williams i Baláž 2009). W praktyce migranci wielokrotni to właśnie ci migranci, którzy najpełniej realizują prawo obywatela UE do swobodnego przemieszczania się, by mieszkać, pracować i uczyć się w innych krajach Unii.

W niniejszym artykule koncentrujemy się na czterech krajach, w których w 2016 roku przebywała największa liczba polskich migrantów. Są to: Wielka Brytania, Holandia, Irlandia oraz Niemcy (GUS 2017). Niemcy przed przystąpieniem Polski do UE były najważniejszym krajem docelowym dla polskich migrantów. Poza licznymi migrantami zarobkowymi w Niemczech mieszkali również (często wraz z potomkami) Polacy wywiezieni tam podczas drugiej wojny światowej, migranci polityczni z okresu powojennego, m.in. uchodźcy, czy tzw. emigranci solidarnościowi, a także późni przesiedleńcy (*aussiedlers*, Kozłowski 1998: 66–67). Bliskość geograficzna Niemiec i obecność tam wielu Polaków, w połączeniu z zapotrzebowaniem na robotników, m.in. niewykwalifikowanych i sezonowych, ułatwiała liczne migracje Polaków do Niemiec. Bezpośrednio po 2004 roku jednak siła przyciągania Niemiec zmniejszyła się. Niemcy, obawiając się nagłego wzrostu migracji (Nowosielski 2012), otworzyły swój rynek pracy dla obywateli „nowych” państw członkowskich dopiero w maju 2011 roku jako jeden z dwóch ostatnich krajów „starej” Unii Europejskiej.

Brytyjski rynek pracy, w odróżnieniu od niemieckiego, został otworzony dla obywateli „nowych” państw członkowskich UE już w 2004 roku. Od tego czasu Wielka Brytania zaczęła zyskiwać na znaczeniu jako kraj docelowy dla polskich migrantów. Polska społeczność w Wielkiej Brytanii była obecna od dawna, a szczególnie od II wojny światowej (Radzik 1998: 103–110). Jednak skala migracji do Wielkiej Brytanii przed 2004 rokiem była relatywnie niewielka. Dopiero po otwarciu brytyjskiego rynku pracy kraj ten stał się najpopularniejszym celem migracji z „nowych” państw członkowskich (Burrell 2009).

Tabela 1

Szacunek emigracji z Polski na pobyt czasowy w latach 2004–2005 i 2010–2016^a
(liczba osób przebywających za granicą w końcu roku)

Kraj przebywania	Liczba emigrantów w tys.								
	2004	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ogółem	1 000	1 450	2 000	2 060	2 130	2 196	2 320	2 397	2 515
w tym Europa	770	1 200	1 685	1 754	1 816	1 891	2 013	2 098	2 214
w tym Unia Europejska (28 krajów)^b	750	1 170	1 607	1 670	1 720	1 789	1 901	1 983	2 096
w tym:									
Austria	15	25	29	25	28	31	34	36	39
Belgia	13	21	45	47	48	49	49	52	54
Cypr	.	.	3	3	2	1	1	1	1
Czechy	.	.	7	7	8	8	9	9	9
Dania	.	.	19	21	23	25	28	30	32
Finlandia	0,4	0,7	3	2	2	3	3	3	3
Francja	30	44	60	62	63	63	63	64	64
Grecja	13	17	16	15	14	12	9	8	8
Hiszpania	26	37	48	40	37	34	32	30	29
Holandia	23	43	92	95	97	103	109	112	116
Irlandia	15	76	133	120	118	115	113	111	112
Niemcy	385	430	440	470	500	560	614	655	687
Portugalia	0,5	0,6	1	1	1	1	1	1	1
Szwecja	11	17	33	36	38	40	43	46	49
Wielka Brytania	150	340	580	625	637	642	685	720	788
Włochy	59	70	92	94	97	96	96	94	93
Kraje spoza Unii Europejskiej	20	30	78	84	96	102	112	115	118
w tym:									
Norwegia	.	.	50	56	65	71	79	84	85

^a Dane dotyczą liczby osób przebywających za granicą czasowo: w latach 2004–2005 – powyżej dwóch miesięcy, w latach 2010–2016 – powyżej trzech miesięcy.

^b W latach 2004–2005 – 25 krajów, w latach 2010–2012 – 27 krajów.

Źródło: GUS (2017).

Irlandia oraz Holandia nie stanowiły ważnych krajów docelowych dla polskich migrantów przed przystąpieniem Polski do UE. Polacy przyjeżdżali w latach osiemdziesiątych XX w. do Irlandii jako poszukający azylu członkowie Solidarności, a w latach dziewięćdziesiątych XX w. prężnie rozwijający się rynek pracy był atrakcyjny dla migrantów ekonomicznych i sezonowych (Grabowska 2003). Z kolei do Holandii w latach dziewięćdziesiątych przyjeżdżali nieliczni migranci sezonowi, Polacy z niemieckimi paszportami, migranci bez dokumentów pobytowych oraz migranci, którzy wchodzili w związek małżeński z obywatelami Holandii (Karczemski i Boer 2011).

Te cztery kraje, Wielka Brytania, Holandia, Irlandia i Niemcy, w zróżnicowanym stopniu były krajami docelowymi dla polskich migrantów, co ilustrują szacunki dotyczące wielkości polskiej emigracji na pobyt czasowy przedstawione w tabeli 1. powyżej. Razem w krajach tych w 2004 roku przebywała ponad połowa (57%) Polaków mieszkających czasowo za granicą. Odsetek ten wzrósł do 67% w roku 2016. Jednak w powyższej tabeli znajdują się dane dotyczące obecnego kraju pobytu migrantów, a nie trajektorii ich migracji, które mogły być bardziej skomplikowane. Przynajmniej część migrantów objętych powyższym szacunkiem to migranci wielokrotni.

Wyniki badań na temat polskich migrantów wielokrotnych w Europie

Badania przeprowadzone przez Johnnatana Messiasa ze współautorami (2016) sugerują, że to brak odpowiednich danych powoduje, że nasze rozumienie systemów migracyjnych ogranicza się do przepływów pomiędzy dwoma krajami, to jest krajem pochodzenia i krajem docelowym migracji. By uniknąć tej pułapki, w niniejszej analizie wykorzystujemy unikalne źródło danych udostępnione przez NBP: sondaż „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”. Badanie to zostało przeprowadzone na zamówienie NBP wśród Polaków pracujących w Wielkiej Brytanii, Holandii, Irlandii i Niemczech (Chmielewska et al. 2018). Analiza danych z tego sondażu pozwala na lepsze rozumienie zjawiska migracji międzynarodowych poprzez uwzględnienie kraju obecnej oraz poprzedniej migracji, i na ilustrację tego, jak migracje wielokrotne są częścią krajobrazu migracji w Europie.

Sondaż NBP odbył się na jesieni 2016 roku. Przebadano w nim w sumie 4 732 polskich migrantów: 1 504 w Niemczech, 1 500 w Wielkiej Brytanii, 1 009 w Irlandii i 719 w Holandii. Badanie przeprowadziła firma badawcza Millward Brown SMG/KRC. Próba obejmowała osoby pełnoletnie przebywające w jednym z czterech krajów docelowych w celach zarobkowych. Badacze dążyli do jak najlepszego odwzorowania struktury populacji Polaków mieszkających za granicą poprzez dobranie warstwowej geograficznie próby celowej. Liczba badanych z każdego regionu kraju obecnego zamieszkania i struktura ich wieku w ramach danego regionu odzwierciedlała strukturę populacji Polaków mieszkających w danym kraju (według danych ze spisów

ludności przeprowadzonych w tych krajach). Dodatkowo w ramach każdego kraju określono minimalną liczbę respondentów danej płci i o danym typie wykonywanej przez nich pracy (Chmielewska et al. 2018). Głównym celem sondażu było zebranie informacji na temat profilu migrantów zarobkowych z Polski oraz przekazów pieniężnych wysyłanych przez migrantów do Polski.

Z punktu widzenia niniejszej analizy kluczowe jest to, że ankieta zawierała również pytanie o poprzednie doświadczenia migracji zarobkowej do innych krajów. Pytanie zadawane respondentom brzmiało: „Czy przed przyjazdem do [kraj obecnego pobytu] przebywał(a) Pan(i) w innym kraju w celach zarobkowych?”. Ci migranci, którzy odpowiedzieli twierdząco na to pytanie, definiowani są w tym badaniu jako migranci wielokrotni. Migranci, którzy odpowiedzieli przecząco, traktowani są jako pozostali migranci. Ze względu na brzmienie pytania nasza analiza ogranicza się do zarobkowych migracji wielokrotnych. Pewnym ograniczeniem jest brak informacji o wcześniejszych pobytach (w celach innych niż zarobkowe) w innych krajach docelowych oraz brak informacji o innych niż wielokrotne wzorach migracji (np. migracje sezonowe czy cyrkulacyjne).

W przypadku migrantów wielokrotnych możemy również określić poprzedni kraj pobytu. Pytanie zadawane respondentom brzmiało: „Proszę scharakteryzować swój ostatni zagraniczny wyjazd zarobkowy do kraju innego niż [kraj obecnego pobytu]”. Poza podstawową wiedzą na temat sekwencji migracji zarobkowych nie posiadamy danych, które pozwoliłyby na odtworzenie szczegółowych sekwencji migracji migrantów wielokrotnych, to jest czy wyjazd do kraju poprzedniej migracji nastąpił z obecnego kraju pobytu, czy migrant krąży pomiędzy dwoma krajami docelowymi, czy też może obecna migracja nastąpiła bezpośrednio z Polski, do której migrant powrócił wcześniej z innego kraju. Te ograniczenia nie mają jednak wpływu na możliwości analizy na poziomie makro i ilustrowania wielokrotnych przepływów w Europie.

W dalszej części artykułu przedstawiamy podstawowe statystyki opisowe dotyczące migracji z wyszczególnieniem migracji wielokrotnych. Badanie uwzględniło szereg zmiennych społeczno-demograficznych dla badanej grupy migrantów. Analiza polegała, między innymi, na stworzeniu tabel krzyżowych, gdzie trajektorie migracji (wielokrotne versus pozostałe) były zmienną niezależną. Na poziomie makro nasze analizy pozwalają na odtworzenie mapy migracji wielokrotnych Polaków w Europie. Na poziomie mikro przedstawiamy analizę selektywności migrantów wielokrotnych w porównaniu do pozostałych migrantów.

Jak powszechne są migracje wielokrotne?

Zacznijmy od próby oszacowania skali zjawiska migracji wielokrotnych jako odsetka migracji w ogóle. Literatura na ten temat jest bardzo ograniczona. Ayumi Takenaka (2007) wskazuje, że według spisu ludności z 2000 roku wśród migrantów, którzy

przyjechali do Stanów Zjednoczonych w latach 1995–2000, 12,5% mieszkało wcześniej jeszcze w (przynajmniej) jednym kraju innym niż kraj ich pochodzenia. W przypadku migrantów do Kanady analogiczny odsetek wyniósł około 13% (Agrawal 2016). Bliższym kontekstem porównań dla polskich migrantów jest jednak Unia Europejska. Wiemy, że w Europie około połowa migrantów unijnych (pochodzących z pięciu krajów: Francji, Hiszpanii, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Włoch) i przebywających w jednym z pozostałych czterech krajów, np. Włosi we Francji, Hiszpanii, Niemczech lub Wielkiej Brytanii, miała przed obecnym pobytem w kraju docelowym doświadczenia migracji międzynarodowej – większość z nich w kraju innym niż kraj obecnego pobytu (Santacreu et al. 2009 na podstawie sondażu z 2004 r.). Migranci z krajów „starej” UE mieli jednak więcej czasu, by zdobyć doświadczenia migracyjne w innych krajach Unii Europejskiej niż Polacy, którzy od stosunkowo niedawna mogą korzystać z prawa do swobodnego przemieszczania się w obrębie UE. W 2004 roku Polacy otrzymali prawo dostępu jedynie do trzech rynków pracy w krajach UE-10, to jest w Irlandii, Szwecji i Wielkiej Brytanii. Stopniowo bariery te były usuwane, jednak trudno porównywać sytuację Polaków z sytuacją obywateli UE-10, którzy mają dostęp do rynków pracy krajów UE-10 już od kilku dekad.

Tabela 2 poniżej wskazuje, że odsetek migrantów wielokrotnych wśród badanych Polaków mieszkających w jednym z czterech krajów europejskich uwzględnionych w naszym badaniu waha się między 8% a 14% wszystkich badanych Polaków (w zależności od kraju obecnego pobytu). Procentowo najmniej migrantów wielokrotnych jest wśród respondentów przebywających w Wielkiej Brytanii, najwięcej natomiast w Holandii. Sugeruje to, że odsetek migrantów wielokrotnych wśród Polaków mieszkających za granicą jest niższy niż wśród migrantów z Francji, Hiszpanii czy Niemiec.

Tabela 2

Migranci wielokrotni wśród badanych migrantów z Polski w Wielkiej Brytanii, Holandii, Irlandii i Niemczech (liczby i procenty)

Migranci		Kraj pobytu			
		Wielka Brytania	Holandia	Irlandia	Niemcy
Migranci wielokrotni	N	126	101	94	185
	%	8,4%	14,0%	9,3%	12,3%
Pozostali migranci	N	1 374	618	915	1 319
	%	91,6%	86,0%	90,7%	87,7%
Razem	N	1 500	719	1 009	1 504
	%	100%	100%	100%	100%

Wciąż jednak jeden na dziesięciu polskich migrantów w wybranych krajach docelowych migrował wcześniej do innych krajów. Można uznać to za niewielki odsetek, jest on jednak znaczący, jeśli weźmiemy pod uwagę, że Polacy od zaledwie nieco ponad dekady mogą korzystać z prawa do swobodnego przepływu osób w UE.

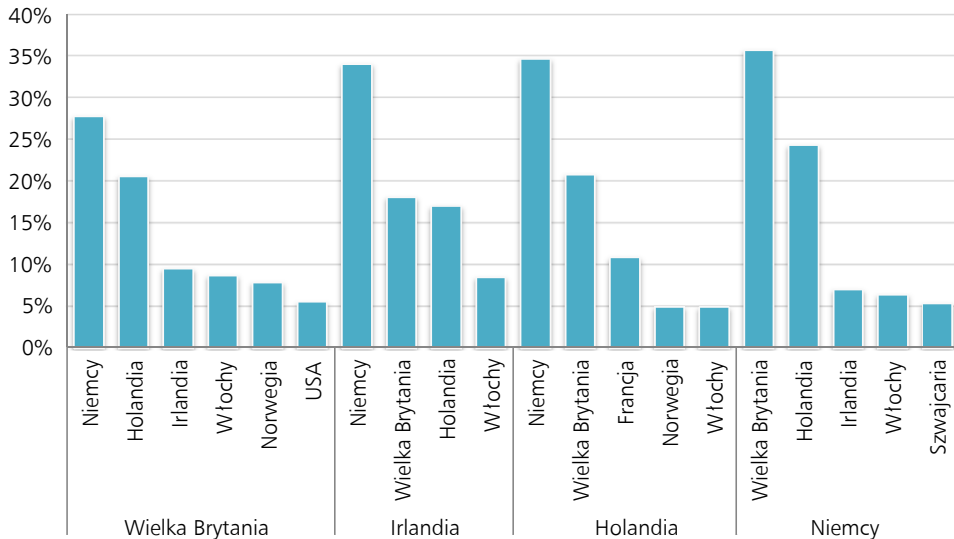
Trajektorie migracji wielokrotnych badanych Polaków

Skupmy się teraz na migrantach wielokrotnych i spróbujmy odtworzyć ich uproszczone trajektorie migracyjne. Analizując trajektorie, mamy do dyspozycji informacje o trzech krajach, które występują w biografiach polskich migrantów wielokrotnych: kraj pochodzenia (Polska), kraj obecnego pobytu (Wielka Brytania, Holandia, Irlandia lub Niemcy) oraz kraj, w którym migranci przebywali w celach zarobkowych przed przyjazdem do kraju obecnego pobytu.

Badani deklarowali doświadczenia migracji zarobkowych w łącznie 24 różnych krajach przed wyjazdem do ich obecnego kraju pobytu. Równocześnie przy tej ogromnej różnorodności krajów poprzedniej migracji zarobkowej dla aż 89,5% badanych migrantów wielokrotnych krajem ich poprzedniego wyjazdu zarobkowego był inny kraj należący do UE. Dla kolejnych 6,9% krajami poprzedniej migracji były Szwajcaria lub Norwegia. Oba te kraje należą do Europejskiego Obszaru Gospodarczego i zapewniają podstawowe zasady swobodnego przepływu pracowników. Okazuje się więc, że badani migranci wielokrotni przed pobytem w jednym z czterech krajów najczęściej mieli doświadczenie migracji zarobkowej w innym kraju UE. Nawet jeśli nie możemy poszerzyć niniejszej analizy o wszystkie kraje migracji wielokrotnych, to statystyki te pokazują, że w ostatnich latach UE jest kluczową przestrzenią migracji dla wszystkich migrantów z Polski, również wielokrotnych.

W związku z dużym zróżnicowaniem krajów poprzedniej migracji przed przybyciem do kraju obecnego pobytu, w dalszej analizie konieczna jest koncentracja na tych krajach poprzedniej migracji, w których mieszkał stosunkowo duży odsetek migrantów wielokrotnych (przynajmniej 4,9%). Zatem w kolejnym kroku wyróżniamy minimum cztery, a maksimum sześć krajów poprzedniej migracji dla każdego z krajów obecnego zamieszkania polskich migrantów wielokrotnych. Większość spośród tych krajów to kraje członkowskie UE. Dla każdego z krajów obecnego pobytu migrantów jesteśmy w stanie wyróżnić dwa lub trzy najistotniejsze kraje poprzedniego pobytu i dodatkowo szeroką paletę pozostałych krajów poprzedniego pobytu. W Wielkiej Brytanii niemal połowa migrantów wielokrotnych przebywała wcześniej w Niemczech lub Holandii. Ponad dwie trzecie (70,2%) migrantów wielokrotnych w Irlandii wcześniej miały doświadczenie migracji do Niemiec, Wielkiej Brytanii lub Holandii. W Holandii ponad połowa migrantów wielokrotnych poprzednio migrowała do dwóch krajów, to jest Niemiec lub Wielkiej Brytanii. W Niemczech sześciu na dziesięciu (61,6%) migrantów wielokrotnych migrowało wcześniej do Wielkiej Brytanii lub Holandii.

Wykres 1

Kraje poprzedniego pobytu polskich migrantów wielokrotnych ze względu na kraj obecnego pobytu (dane w procentach)^a

^a Procenty wśród migrantów wielokrotnych w danym kraju. Ich liczba wyniosła (zgodnie z tabelą 2): Wielka Brytania – 126, Holandia – 101, Irlandia – 94, Niemcy – 185.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

Wśród najczęściej wymienianych krajów poprzedniego pobytu migrantów wielokrotnych znajdujemy kraje, do których Polacy najczęściej migrują w obrębie UE (por. tabela 1.). Mapa migracji wielokrotnych odtworzona na podstawie dostępnych danych odzwierciedla więc, przynajmniej do pewnego stopnia, mapę polskich migracji po 2004 roku i sugeruje, że mamy do czynienia z serią migracji nakierowanych na różne kraje docelowe wewnątrz przestrzeni swobodnego przepływu osób w ramach UE. To krążenie odbywa się więc w obrębie pewnych skupisk krajów, a nie jest rozłożone równomiernie na wszystkie kraje Unii.

Nieprzypadkowe są też ramy czasowe migracji. Przyjazdy polskich migrantów wielokrotnych do Wielkiej Brytanii i Irlandii zaczęły się około momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Impuls do rozpoczęcia migracji do tych krajów prawdopodobnie związany był z tym, że Wielka Brytania oraz Irlandia otworzyły swoje rynki pracy dla Polaków, co umożliwiło legalne zatrudnienie. Jednak większość badanych migrantów wielokrotnych przyjechała do Wielkiej Brytanii stosunkowo niedawno: ci, którzy migrowali wcześniej do Niemiec, przyjechali do Wielkiej Brytanii po 2013 roku. Ci, którzy migrowali wcześniej do Holandii lub Norwegii, przyjechali do Wielkiej Brytanii po 2010 roku.

Inna była dynamika migracji wielokrotnych do Holandii. Migranci wcześniej mieszkający w Wielkiej Brytanii i Niemczech przyjeżdżali do Holandii już od drugiej

połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. Podobnie w przypadku migrantów mieszkających w Niemczech – ci, którzy wcześniej migrowali do Wielkiej Brytanii, przyjeżdżali do Niemiec już od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. (choć najwięcej z nich w ostatniej dekadzie). Natomiast większość migrantów, którzy przyjechali z Holandii, w Niemczech pojawiła się stosunkowo niedawno.

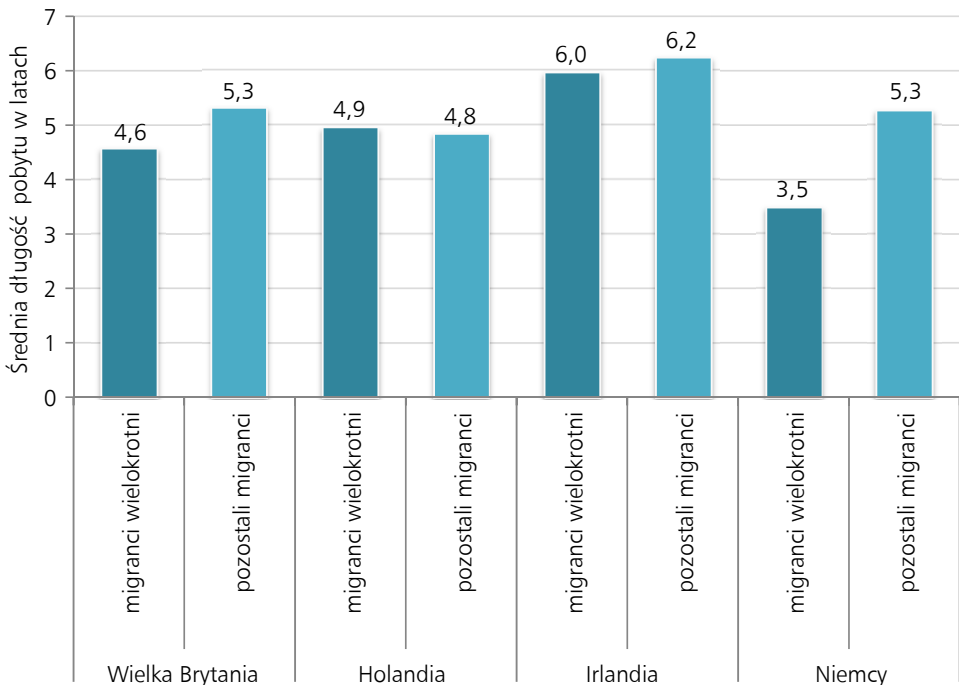
Czy migranci wielokrotni różnią się od pozostałych migrantów?

Sondaż NBP oparty na próbie migrantów z Polski w czterech krajach pozwala nam również odpowiedzieć na pytanie o różnice w mechanizmach selekcji migrantów wielokrotnych i pozostałych migrantów. W tej części skupiamy się na wybranych charakterystykach dwóch grup migrantów w każdym z czterech analizowanych krajów.

Badani migranci wielokrotni w Wielkiej Brytanii, Irlandii i Holandii to częściej mężczyźni niż kobiety, nawet jeśli większość migrantów z Polski w tych krajach to

Wykres 2

Średnia długość pobytu migrantów ze względu na kraj obecnego pobytu i trajektorię migracji (dane w latach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

kobiety. W Niemczech kobiety przeważają zarówno wśród migrantów wielokrotnych, jak i pozostałych. Co zaskakujące, struktury wieku obu grup nie różnią się znacząco od siebie. Tymczasem w świetle istniejącej literatury migranci wielokrotni są zazwyczaj starsi od pozostałych migrantów. Wydaje się to logiczne, gdyż starsze osoby miały po prostu więcej czasu, by zebrać więcej doświadczeń migracyjnych.

Znajomość języka angielskiego wśród migrantów wielokrotnych w każdym kraju jest lepsza niż wśród pozostałych migrantów (mierzona jako odsetek osób deklarujących, że posługują się językiem angielskim biegle lub na poziomie zaawansowanym). Może ona stanowić jedną z przepustek do wielokrotnej międzynarodowej mobilności. Co ciekawe, mimo iż badani migranci wielokrotni mieszkali wcześniej w innym kraju, w kraju obecnego pobytu posługują się też lepiej językiem lokalnym niż pozostali migranci.

Jeśli chodzi o długość pobytu badanych w kraju docelowym, to – oprócz Holandii – jest ona średnio krótsza dla migrantów wielokrotnych niż dla pozostałych migrantów. Jest to związane z bardziej zróżnicowaną trajektorią migracyjną migrantów wielokrotnych. Może to mieć też związek z tym, że migranci wielokrotni mogą z większą łatwością wyjechać do kolejnego kraju pobytu dzięki nabytemu doświadczeniu różnych migracji i potencjalnie słabszym więziom z obecnym krajem docelowym.

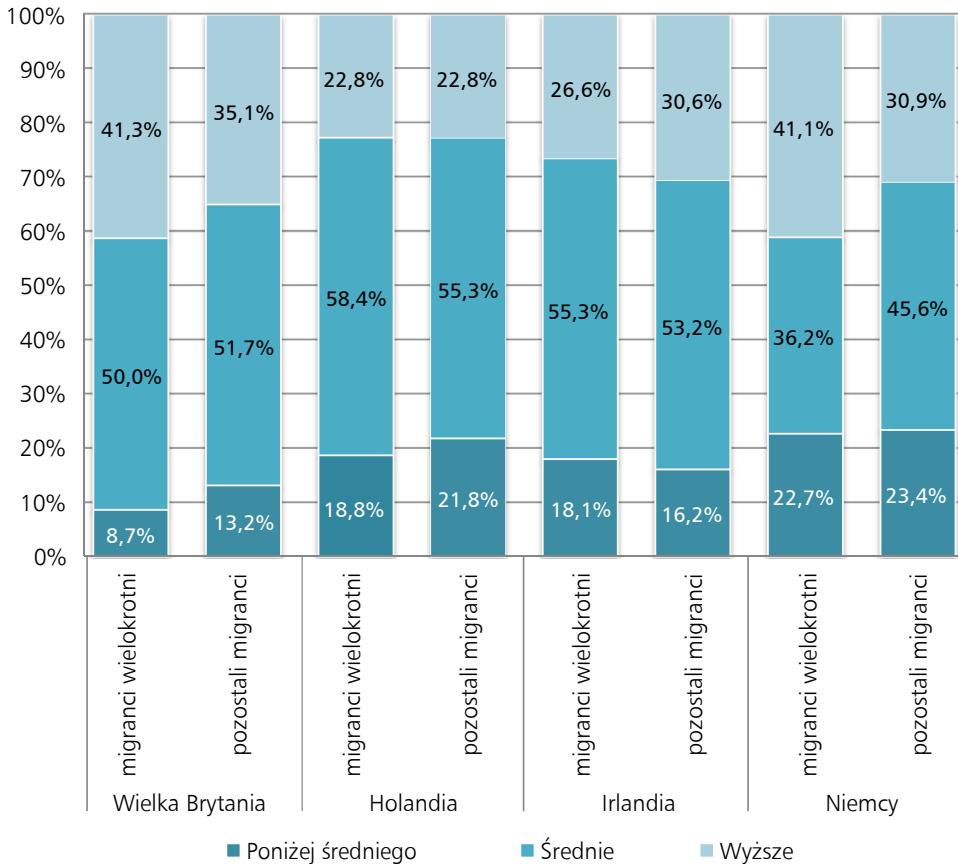
Krążenie mózgów w Unii Europejskiej?

W literaturze na temat krążenia mózgów (*brain circulation*) zakłada się przemieszczanie migrantów wysoko wykwalifikowanych (posiadających wykształcenie wyższe i/lub duże doświadczenie zawodowe) pomiędzy krajem pochodzenia a krajem docelowym. Często badaczy interesuje wpływ takich migracji na sytuację w kraju pochodzenia migrantów (zob. Kaczmarczyk 2010 na przykładzie migracji Polaków). Nasza analiza poszerza tę perspektywę i pozwala spojrzeć nie tylko na sam fakt wyjazdu z kraju pochodzenia, ale też na kolejne migracje.

Wykres 3. pokazuje, że migranci przebywający w różnych krajach różnią się pod względem wykształcenia: w Holandii i Irlandii jest stosunkowo duży odsetek osób z wykształceniem średnim, a w Niemczech i Wielkiej Brytanii stosunkowo duży odsetek Polaków z wykształceniem wyższym (w porównaniu do innych krajów). Równocześnie w Niemczech (i częściowo również w Holandii), w porównaniu do pozostałych krajów, jest większy odsetek migrantów z wykształceniem poniżej średniego, co może się wiązać z faktem, że są to kraje tradycyjnej migracji sezonowej z Polski. Jeśli chodzi o migrantów wielokrotnych, to o ile w Holandii odsetek migrantów wielokrotnych z wykształceniem wyższym jest taki sam jak pozostałych, o tyle w Irlandii migranci wielokrotni rzadziej posiadają wykształcenie wyższe. Z kolei w Wielkiej Brytanii i Niemczech migranci wielokrotni są lepiej wykształceni niż pozostali migranci. Równocześnie jednak należy zauważyć, że mówienie wyłącznie o krążeniu pracowników

Wykres 3

Wykształcenie polskich migrantów ze względu na kraj obecnego pobytu i trajektorię migracji (dane w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

wysoko wykwalifikowanych może być nieuprawnione, gdyż również migranci z wykształceniem średnim i poniżej średniego migrują pomiędzy różnymi krajami UE.

Dane z sondażu NBP dają nam też możliwość porównania poziomu wykształcenia badanych ze względu na kraj poprzedniej migracji. Tabela 3. poniżej pokazuje, że do Wielkiej Brytanii przyjechało relatywnie dużo migrantów z wyższym wykształceniem, którzy wcześniej przebywali w Holandii, Irlandii i Stanach Zjednoczonych. Do Holandii również przybyli migranci wielokrotni z wyższym wykształceniem, którzy mieszkali poprzednio w Norwegii. Podobnie większość migrantów, którzy przyjechali do Niemiec, a wcześniej przebywali w Wielkiej Brytanii, Irlandii, Włoszech i Szwajcarii, posiada wyższe wykształcenie. Przynajmniej jedna trzecia migrantów, którzy migrowali zarobkowo do Włoch i później przyjechali do Wielkiej Brytanii, z Wielkiej Brytanii do

Holandii oraz z Holandii do Niemiec, nie posiada wykształcenia średniego. Do Irlandii migrowało relatywnie wielu migrantów z wykształceniem średnim, niezależnie od tego, w jakim innym kraju UE przebywali wcześniej. Analizowane dane pozwalają na umiejscowienie geograficzne tych przepływów, niemożliwe jest jednak wskazanie mechanizmów selekcji migrantów wysoko wykwalifikowanych na różnych etapach migracji wielokrotnych.

Tabela 3

Wykształcenie migrantów wielokrotnych ze względu na kraj obecnego i poprzedniego pobytu (dane w procentach)

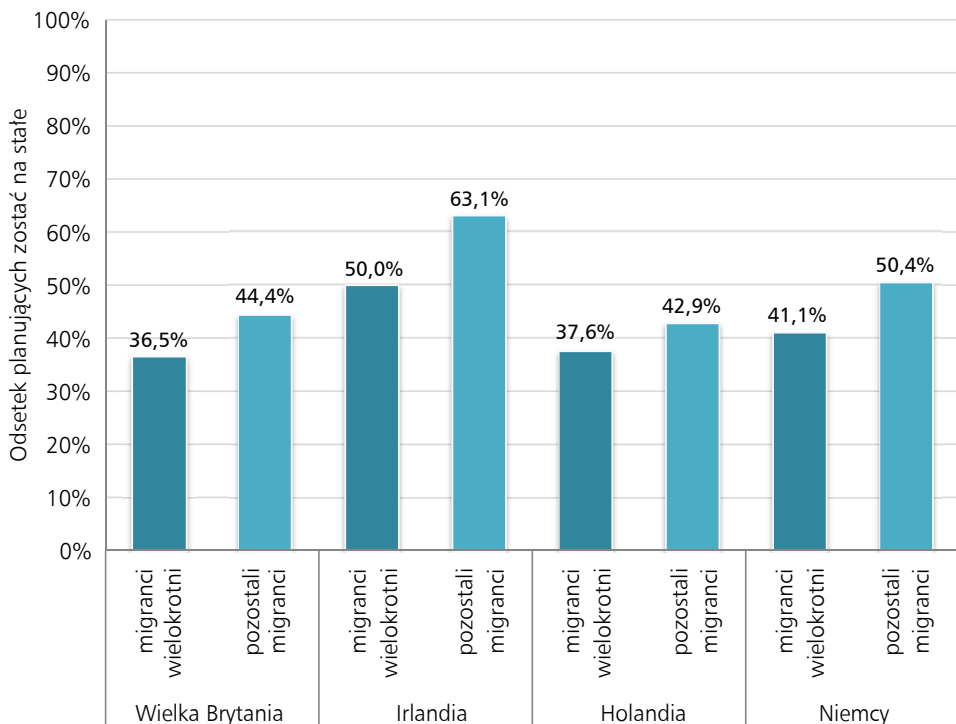
Kraj obecnego pobytu	Kraj poprzedniego pobytu	Wykształcenie		
		Poniżej średniego	Średnie	Wyższe
Wielka Brytania	Niemcy	5,7%	65,7%	28,6%
	Holandia	3,8%	42,3%	53,8%
	Irlandia	8,3%	41,7%	50,0%
	Włochy	36,4%	36,4%	27,3%
	Norwegia	20,0%	40,0%	40,0%
	USA	14,3%	14,3%	71,4%
Irlandia	Niemcy	18,8%	50,0%	31,2%
	Wielka Brytania	0%	52,9%	47,1%
	Holandia	25,0%	68,8%	6,2%
	Włochy	12,5%	62,5%	25,0%
Holandia	Niemcy	14,3%	68,6%	17,1%
	Wielka Brytania	33,3%	47,6%	19,0%
	Francja	27,3%	72,7%	0%
	Norwegia	20,0%	20,0%	60,0%
	Włochy	20,0%	40,0%	40,0%
Niemcy	Wielka Brytania	13,6%	34,8%	51,5%
	Holandia	42,2%	42,2%	15,6%
	Irlandia	7,7%	23,1%	69,2%
	Włochy	8,3%	41,7%	50,0%
	Szwajcaria	10,0%	30,0%	60,0%

Plany na przyszłość polskich migrantów

Jedną z cech charakterystycznych „płynnych migracji” opisanych przez Godfrieda Engbersena i Erika Snela (2013) jest potencjał do dalszych migracji, również do innych krajów docelowych. Podobnie dane sondażu NBP pokazują, że polscy migranci w krajach Unii Europejskiej pozostają otwarci na dalsze migracje międzynarodowe (choć oczywiście deklaracje na temat mobilności mogą nie przekładać się na ich decyzje o migracji w rzeczywistości). Ponad jedna trzecia wszystkich badanych w sondażu NBP planuje osiedlić się w kraju obecnego zamieszkania. Najwięcej, bo aż połowa, migrantów wielokrotnych w Irlandii deklaruje chęć pozostania w tym kraju na stałe. Podobną deklarację złożyło dwie trzecie pozostałych migrantów. W Wielkiej Brytanii i Holandii odpowiednio 36,5% i 37,6% polskich migrantów wielokrotnych twierdzi, że chciałoby pozostać w kraju obecnego pobytu, o ponad 5% mniej niż wśród pozostałych respondentów. Wśród badanych w Niemczech, gdzie 41,1% migrantów wielokrotnych i 50,4% pozostałych migrantów zadeklarowała

Wykres 4

Deklarowana chęć osiedlenia się w kraju obecnego pobytu ze względu na kraj obecnego pobytu i trajektorię migracji (dane w procentach)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

chęć pozostania w tym kraju na stałe. Jak widać, migranci mieszkający w czterech badanych krajach różnią się pod względem chęci osiedlenia się w nich, ale w każdym z tych krajów potencjalna mobilność jest częściej deklarowana przez migrantów wielokrotnych.

Oczywiście ciekawy jest tutaj przypadek Wielkiej Brytanii, gdzie stosunkowo niski odsetek migrantów w ogóle wyraził chęć osiedlenia się w tym kraju na stałe. Prawdopodobnie miało to związek z tym, że sondaż NBP miał miejsce w 2016 roku, czyli w czasie, kiedy w Wielkiej Brytanii odbyło się referendum dotyczące Brexitu. Antyimigracyjne nastroje związane z tym referendum oraz niepewność odnośnie do statusu migrantów z krajów UE w Wielkiej Brytanii w rzeczywistości „pobreitowej” mogły mieć wpływ na zniechęcenie Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii do osiedlenia się w tym kraju. Brexit będzie też ciekawym testem pokazującym, na ile polscy migranci w tym kraju osiedli.

Skupmy się teraz na dalszych planach migrantów, którzy nie mają zamiaru pozostać w kraju obecnego pobytu. Tabela 4. pokazuje, że spośród badanych, którzy nie planują pozostać tam na stałe, przynajmniej co piąty planuje powrót do Polski niezależnie od sytuacji na polskim rynku pracy (przy czym nie znamy perspektywy czasowej, w jakiej miałyby to nastąpić). Wielu z pozostałych migrantów zadeklarowało, że zaczną swoje poszukiwania pracy właśnie od Polski. Niewielka część badanych wskazuje, że wyjadą do kolejnego kraju niezależnie od sytuacji na rynku pracy w tym kraju. Oczywiście może to oznaczać, że motywują ich czynniki niezwiązane z pracą, np. kultura, znajomi lub rodzina. Możliwe jest również, że migranci ci dysponują już ofertą pracy w kolejnym kraju, np. gdy przenoszą się między różnymi działaniami międzynarodowych korporacji. Migranci wielokrotni w porównaniu do pozostałych migrantów częściej wybierają odpowiedzi ostrożne, mówiące o próbie przeniesienia się do innego kraju bądź powrotu do Polski, ale już bez całkowitej pewności, że próba ta się powiedzie.

Badanych, którzy rozważają dalszą migrację do kraju innego niż Polska, zapytano o to, jaki kraj wydaje im się najbardziej prawdopodobny jako kolejny kraj docelowy. Kafeteria odpowiedzi obejmowała głównie kraje UE i Norwegię, co pokazuje tabela 5. Również tu widać, iż odpowiedzi badanych są bliźniaczo podobne do krajów faktycznej, i często pierwszej, migracji Polaków, czyli: Niemcy, Wielka Brytania, Norwegia (to kraj przyciągający Polaków od stosunkowo niedawna), Holandia. Irlandia wydaje się mniej atrakcyjnym krajem docelowym, co jest zgodne z ogólnym spadkiem rozmiaru imigracji Polaków do Irlandii w ostatnich latach. Odpowiedź inną niż kraje zaproponowane w kafeterii wybrało relatywnie niewielu badanych. Wówczas najczęściej wymieniali Stany Zjednoczone, Szwajcarię, Belgię, Australię i Kanadę. Generalnie odpowiedzi badanych sugerują, że to strefa Schengen (do której należy Norwegia) jest głównym obszarem krążenia polskich migrantów.

Tabela 4

Dalsze plany migracyjne badanych, którzy nie planują stałego osiedlenia się w kraju obecnego pobytu (dane w procentach)

	Kraj obecnego pobytu							
	Wielka Brytania		Holandia		Irlandia		Niemcy	
	migranci wielokrotni	pozostali migranci	migranci wielokrotni	pozostali migranci	migranci wielokrotni	pozostali migranci	migranci wielokrotni	pozostali migranci
Które z poniższych stwierdzeń najlepiej odzwierciedla Pana(i) plany na przyszłość? (pytanie do osób, które planują kiedyś opuścić kraj obecnego pobytu)	25%	22%	27%	13%	21,3%	13,6%	10,1%	12,8%
Spróbuję znaleźć zatrudnienie w Polsce, ale w przypadku trudności wyjadę do innego kraju poza Polską	11,3%	11,3%	9,5%	2,3%	6,4%	3,3%	11,9%	6%
Spróbuję znaleźć zatrudnienie w innym kraju poza Polską, ale w przypadku trudności wrócę do Polski	6,3%	8%	9,5%	1,4%	4,3%	6,8%	4,6%	5,8%
Wyjadę do innego kraju poza Polską bez względu na sytuację na rynku pracy w danym kraju	30%	29,5%	22,2%	30,3%	38,3%	52,7%	23,9%	24,6%
Wrócę do Polski bez względu na sytuację na rynku pracy	27,5%	29,3%	31,7%	53%	29,8%	23,7%	49,5%	50,8%
Razem	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
N	80	764	63	353	47	338	109	654

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

Tabela 5

Państwa kolejnej migracji deklarowane przez badanych, którzy rozważają przeprowadzkę do kolejnego kraju (dane w procentach)

Rozważany kraj dalszej migracji	Kraj obecnego pobytu				
	Wielka Brytania	Holandia	Irlandia	Niemcy	
Wielka Brytania	–	22%	20%	21%	11%
Holandia	21%	–	14%	26%	19%
Irlandia	12%	7%	–	7%	9%
Niemcy	27%	33%	34%	–	22%
Norwegia	17%	17%	7%	19%	16%
Hiszpania	7%	8%	8%	4%	6%
Włochy	3%	3%	3%	3%	3%
Francja	1%	1%	0%	2%	1%
Inny	12%	9%	14%	18%	13%
Razem	100%	100%	100%	100%	100%
N	349	88	95	190	722

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z badania NBP „Polacy pracujący za granicą w 2016 r.”

Podsumowanie

Jak zaznaczyliśmy we wstępie, większość badań migracji Polaków do krajów Unii Europejskiej zajmuje się przepływami z Polski do innych krajów, rozmiarami tych przepływów oraz czynnikami selekcji migrantów. W niniejszym artykule poszerzamy tę perspektywę, twierdząc, że poza analizą jednokierunkowych przepływów pomiędzy krajem pochodzenia a krajem docelowym, warto też uwzględnić trajektorie powtórnych migracji pomiędzy różnymi krajami Unii Europejskiej.

Na podstawie dostępnych danych trudno stworzyć jednolity profil migranta wielokrotnego, czyli takiego, który migrował do przynajmniej dwóch krajów docelowych. Trudność ta prawdopodobnie wynika z silnych mechanizmów selekcji, które inaczej oddziałują na migrantów udających się do różnych krajów docelowych. Migranci wielokrotni jednak różnią się od pozostałych migrantów pod względem płci (migranci wielokrotni w Wielkiej Brytanii, Irlandii i Holandii to częściej mężczyźni niż kobiety) i wykształcenia (migranci wielokrotni są wykształceni lepiej lub podobnie jak pozostali migranci w Wielkiej Brytanii, Niemczech i Holandii), choć struktura wieku jest dla obu grup w badanych krajach zbliżona.

Jednym z najważniejszych wniosków tej analizy jest wskazanie na wagę UE w poakcesyjnych zarobkowych migracjach wielokrotnych Polaków. Polscy migranci wielokrotni przed przyjazdem do obecnego kraju pobytu znacznie częściej mieszkali w innym kraju UE niż w kraju spoza niej. To skłania do myślenia o ogromnym wpływie możliwości swobodnego przepływu wewnątrz UE również na ponowne migracje. Siłę tego wpływu potwierdza też fakt, że w porównaniu do migrantów pochodzących z krajów „starej” UE respondenci stosunkowo rzadko korzystali z możliwości krążenia po różnych krajach UE. Średnio jeden na dziesięciu badanych polskich migrantów w Wielkiej Brytanii, Holandii, Irlandii i Niemczech posiada doświadczenie migracji obejmujące też inne kraje. Można jednak postawić hipotezę, że wzory migracyjne Polaków w kolejnych dekadach będą szły śladem wzorów migracyjnych innych Europejczyków, którzy migrują pomiędzy różnymi krajami UE.

Słabością przeprowadzonej analizy jest jakość danych. Dysponowaliśmy jedynie danymi o poprzednim kraju pobytu respondenta (nawet jeśli tych krajów migracji było więcej) pod warunkiem, że celem wyjazdu do niego była migracja zarobkowa. Niewielki rozmiar próby i wąski zakres zmiennych to dodatkowe ograniczenia. Mimo tych kwestii, wobec braku danych ilościowych na temat ścieżek migracyjnych Polaków (poza informacjami związanymi z pobytem w obecnym kraju docelowym), nasza analiza jest cennym źródłem wiedzy na temat migracji, które wykraczają poza rozumienie migracji jako korytarzy między krajem pochodzenia a krajem pobytu. Nasze badanie stanowi przyczynek do myślenia o migracjach w szerszej perspektywie, która uwzględni możliwość więcej niż jednego kraju docelowego w indywidualnej biografii i inspirowane do zastanowienia się, jak migracje wielokrotne różnią się od innych trajektorii migracyjnych.

Bibliografia

- Agrawal S.K. (2016), *Twice migrants in Canada: Who are they and how do they perform economically?*, „Journal of International Migration and Integration”, Vol. 17, Issue 3, s. 669–686.
- Bell J., Bivand Erdal M. (2015), *Limited but enduring transnational ties? Transnational family life among Polish migrants in Norway*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny”, nr 3(157), s. 77–98.
- Bhachu P. (2015), *Twice migrants and multiple migrants*, w: Stone J., Rutledge D. M., Smith A. D., Rizova P. S., Hou X. (red.), *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism*, 1–4. Chichester: Wiley Blackwell.
- Burrell K. (red.) (2009), *Polish Migrants to the UK in the 'New' European Union After 2004*, Farnham: Ashgate.
- Chmielewska I., Dobroczek G., Strzelecki P. (2018), *Polacy pracujący za granicą w 2016 r. Raport z badania*. Warszawa: Narodowy Bank Polski. Dostępne na stronie: https://www.nbp.pl/publikacje/polacy_pracujacy_za_granica/polacy_pracujacy_za_granica_2016.pdf [data dostępu: 27.12.2018].
- Ciobanu R.O. (2015), *Multiple migration flows of Romanians*, „Mobilities”, Vol. 10, Issue 3, s. 466–485.

- Dobruszkes F. (2009), *New Europe, new low-cost air services*, „Journal of Transport Geography”, Vol. 17, Issue 6, s. 423–432.
- Dzięglewski M. (2019), *Powroty do (nie)znanego kraju. Strategie migrantów powrotnych*, Kraków: Nomos.
- Eade J., Drinkwater S., Garapich M.P. (2007), *Polscy migranci w Londynie – klasa społeczna i etniczność*. Guildford: University of Surrey, Centre for Research on Nationalism, Ethnicity and Multiculturalism, End of Award Report. https://www.surrey.ac.uk/cronem/projects/polish/class_and_ethnicity_polish_migrant_workers_in_london.htm [data dostępu: 04.10.2019].
- Engbersen G., Snel E. (2013), Liquid migration. Dynamic and fluid patterns of post-accession migration flows, w: Glorius B., Grabowska-Lusinska I., Kuvik A. (red.), *Mobility in Transition Migration Patterns after EU Enlargement*, Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 21–40.
- Fihel A., Górny A. (2013), *To settle or to leave again? Patterns of return migration to Poland during the transition period*, „Central and Eastern European Migration Review”, Vol. 2, Issue 1, s. 55–76.
- Goździak E.M., Pawlak M. (2016), *Theorizing Polish migration across Europe: Perspectives, concepts, and methodologies*, „Sprawy Narodowościowe”, Nr. 48, s. 106–127.
- Grabowska I. (2003), *Irish Labour Migration of Polish Nationals: Economic, Social and Political Aspects in the Light of the EU Enlargement*, „CMR Working Papers”, No. 51, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- GUS (2017), Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2016. Dostępne na stronie: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-emigracji-z-polski-w-latach-20042016,2,10.html> [data dostępu: 27.12.2018].
- Horolets A., Lesińska M., Okólski M. (red.) (2018), *Raport o stanie badań nad migracjami w Polsce po 1989 roku*, Warszawa: Komitet Badań nad Migracjami PAN.
- Hugo G. (2008), *In and out of Australia: Rethinking Chinese and Indian skilled migration to Australia*, „Asian Population Studies”, Vol. 4, Issue 3, s. 267–291.
- Janicka A., Kaczmarczyk P. (2016), *Mobilities in the crisis and post-crisis times: migration strategies of Poles on the EU labour market*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, Vol. 42, Issue 10, s. 1693–1710.
- Kaczmarczyk P. (2010), Brains on the move? Recent migration of the highly skilled from Poland and its consequences, w: Black R., Engbersen G., Okólski M., Pantiru C. (red.), *A Continent Moving West? EU Enlargement and Labour Migration from Central and Eastern Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press, s. 165–186.
- Karczemski M., Boer A. (2011), ‘The Dutch case’: Networks of Polish migrants in the Hague”, w: Stenning A., Slowik A., *Post-Accession Migration in Europe – A Polish Case Study*, Kraków: Impuls, s. 75–90.
- Kępińska E. (2008), *Migracje sezonowe z Polski do Niemiec*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kozłowski J. (1998), Awans społeczny Polonii w krajach Europy Zachodniej na przykładzie Niemiec, w: Koseski A. (red.), *Emigracja z ziem polskich w XX wieku: Drogi awansu emigrantów*, Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku, s. 66–67
- Krings T., Moriarty E., Wickham J., Bobek A., Salamońska J. (2013), *New Mobilities in Europe: Polish Migration to Ireland Post-2004*, Manchester: Manchester University Press.

- Luthra R., Platt L., Salamońska J. (2018), *Types of migration: the motivations, composition, and early integration patterns of "new migrants" in Europe*, „International Migration Review”, doi:10.1111/imre.12293.
- Main I. (2014), *High mobility of Polish women: The ethnographic inquiry of Barcelona*, „International Migration”, Vol. 52, Issue 1, s. 130–145.
- Messias J., Benevenuto F., Weber I., Zagheni E. (2016), From migration corridors to clusters: the value of Google+ data for migration studies, w: *Proceedings of the 2016 IEEE/ACM International Conference on Advances in Social Networks Analysis and Mining*, Piscataway, New Jersey: IEEE Press, s. 421–428.
- Nekby L. (2006), *The emigration of immigrants, return vs onward migration: evidence from Sweden*, „Journal of Population Economics”, Vol. 19, Issue 2, s. 197–226.
- Nowicka E., Cieślińska, B. (2005), *Wędrowcy i migranci: Pomiędzy marginalizacją a integracją*, Kraków: Nomos.
- Nowosielski M. (2012), *Polacy w Niemczech. Stan i perspektywy badań*, „Przegląd Zachodni”, nr 3.
- Okólski M. (2001), Mobilność międzynarodowa ludności Polski w okresie transformacji: przegląd problematyki, w: Jaźwińska E., Okólski M. (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między periferiami Polski i Zachodu*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, s. 31–61.
- Paul A.M. (2017), *Multinational Maids: Stepwise Migration in a Global Labor Market*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Paul A.M. (2011), *Stepwise international migration: A multistage migration pattern for the aspiring migrant*, „American Journal of Sociology”, Vol. 116, Issue 6, s. 1842–1886.
- Pilch, A. (red.) (1984), *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII–XX w.)*, Warszawa: PWN.
- Radzik T. (1998), Rola przywódców emigracji polskiej w Londynie po II wojnie światowej, w: Koseski A. (red.), *Emigracja z ziem polskich w XX wieku: Drogi awansu emigrantów*, Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku, s. 103–110.
- Ryan L., Mulholland J. (2014), *Trading places: French highly skilled migrants negotiating mobility and emplacement in London*, „Journal of Ethnic and Migration Studies”, Vol. 40, Issue 4, s. 584–600.
- Salamońska J. (2017), Multiple migration – researching the multiple temporalities and spatialities of migration, „CMR Working Papers” 102(160), Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Santacreu O., Baldoni E., Albert M.C. (2009), Deciding to move: migration projects in an integrating Europe, w: Recchi E., Favell A. (red.), *Pioneers of European Integration. Citizenship and Mobility in the EU*, Cheltenham: Edward Elgar, s. 52–71.
- Szewczyk A. (2016), Polish graduates and British citizenship: amplification of the potential mobility dynamics beyond Europe, „Mobilities”, Vol. 11, Issue 3, s. 362–381.
- Takenaka A. (2007), Secondary migration: Who re-migrates and why these migrants matter. *Migration Information Source*. Dostępne na stronie: <https://www.migrationpolicy.org/article/secondary-migration-who-re-migrates-and-why-these-migrants-matter> [data dostępu: 23.07.2017].
- Walaszek A. (2007), *Migracje Europejczyków 1650–1914*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Williams A.M., Baláž V. (2009), *Low-cost carriers, economies of flows and regional externalities*, „Regional Studies”, Vol. 43, Issue 5, s. 677–691.